

Факултет Филолошки

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Веће научних области друштвено-хуманистичких наука

Број захтева: 2188/1

Датум: 07. 10. 2010.

ЗАХТЕВ**за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији**

Молимо да, сходно члану 46. ст.5. тач. 4. Статута Универзитета у Београду ("Гласник Универзитета", број 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

СМИЉАНЕ Живорад ЂОРЂЕВИЋ

(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ

СМИЉАНА Живорад ЂОРЂЕВИЋ

(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под називом:

„Савремено епско певање – текст и контекст“

из научне области:

Универзитет је дана 20. 11. 2007. својим актом под бројем 612-1203/82/07 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила:

„Савремено епско певање – текст и контекст“

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

СМИЉАНА Живорад ЂОРЂЕВИЋ

(име, име једног од родитеља и презиме)

Образована је на седници одржаној 30. 06. 2010. , одлуком Факултета под бр. 1621/1 , у саставу:

Име и презиме члана комисије	звање	научна област
1. др Снежана Самарџија	ред. проф.	књижевност
2. др Ненад Љубинковић	научни саветник	књижевност
3. др Биљана Сикимић	виши научни саветник	филологија
4. др Бошко Суваџић	ван. проф.	филологија

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана 29. 09. 2010. године.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Прилог:

1. Извештај комисије са предлогом
2. Акт Наставно-начног већа факултета о усвајању извештаја .
3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности, уколико је таквих примедби било.

Проф. др Слободан Грубачић

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће на седници одржаној 29. септембра 2010. године, донело је

ОДЛУКУ

Прихвата се с позитивном оценом извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Смиљана Ђорђевић предала под насловом: "Савремено епско певање – текст и контекст".

У Комисију за одбрану именују се:

1. др Ненад Љубинковић, научни саветник
2. др Снежана Самарџија, ред. проф.
3. др Биљана Сикимић, виши научни сарадник САНУ
4. др Бошко Сувајџић, ван. проф.

Доставити:

- Именованом-ој,
- Комисији,
- Одсеку за опште и правне послове,
- Архиви.

ДЕКАН
ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА

Проф. др Слободан Грубачић

Катедра за српску књижевност
са јужнословенским књижевностима
Филолошки факултет,
Београд, Студентски трг 3

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ПРИМЉЕНО: 26.08.2010			
Орг. јед.	Број	Прилог	Вредност
	1477/1		

Наставно-научном већу
Филолошког факултета Универзитета у Београду

На седници Наставно-научног већа Филолошког факултета Универзитета у Београду, одржаној 30. јуна 2010. одређена је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације, коју је **мр Смиљана Ђорђевић** предала под насловом: ***Савремено епско певање – текст и контекст***. У Комисију су именовани: др Ненад Љубинковић, научни саветник, редовни професор; др Снежана Самарџија, редовни професор (ментор); др Биљана Сикимић, виши научни сарадник и др Бошко Сувајџић, ванредни професор. По уручењу решења и након увида у дисертацију, Комисија има част да Наставно-научном већу Филолошког факултета у Београду саопшти следећи

ИЗВЕШТАЈ

Тему докторске дисертације мр Смиљана Ђорђевић је изложио на 369 страна (фонт 12, проред: single), систематично организујући засебна поглавља: 1. Ка успостављању теоријско-методолошких оквира; 2. Хроничарска епика као социокултуролошки феномен; 3. Репертоар данас; 4. Певач/гуслар: између усмене историје и институционализованог културног памћења; 5. Певач: текст социјалне улоге; 6. Певач данас: 1) Водич кроз традицију, 2) Хроничар у енклави, 3) Хроничар у дијалогу са својим добом, 4) Жена певач, гусле и социјални канони; 5) Певач звезда; 7. Завршна разматрања. На крају дисертације приложен је обиман списак извора, примарне и секундарне литературе, као и испитан корпус савремене грађе, попис архивираних аудио записа, аудио и видео издања, новински чланци и интернет извори. Посебан прилог дисертације је CD, који садржи анализиране и навођене транскрипте разговора и грађе.

Теренска истраживања фолклора су од друге половине 20. века имала специфичну судбину у нашим условима. Махом препуштена појединачном интересовању или организована у склопу етнолошких, етномузиколошких и етнолингвистичких пројеката, ова испитивања су ретко обухватала и сагледавања поетике усмених облика. Ако би се и таква димензија издвојила у први план, онда су сакупљачи били оријентисани на лирске врсте, ређе на прозу и кратке говорне форме. Мада су Перијева и Лордова теренска снимања епике на српскохрватском простору тридесетих година прошлог stoleћа омогућила дефинисање теорије формуле, савремени епски корпус остајао је на маргинама научних интересовања. Самим тим су и истраживачки задаци које је поставила мр Смиљана Ђорђевић били изузетно сложени, јер су подразумевала особено утирање истраживачких путева и изузетан напор при обухватању обимног и хетерогеног материјала. При том, приступ овој теми није се свео на опис регионалних и појединачних репертоара, већ је приближио грађу теоријским оквирима фолклористике (у најширем смислу) и успоставио особен континуитет модела епског певања. Везе су се пратиле почев од првих бугарштица и *Ерлангенског рукописа* (крај XV – почетак XVIII века), преко Вукових антологија и рукописа, збирки његових савременика и следбеника, граничарског певања, песама о балканским ратовима и Првом светском рату. Обухваћене су и варијанте настајале о догађајима и личностима из Другог светског рата и периода након њега, било да су се песме од носиле на збивања од ширег националног значаја или на породичне и личне хронике. Тако су, у хронолошком смислу, захваћени векови живота традиције и епске стилизације.

Уводно поглавље даје економичан увид у бележења и теренска изучавања усмене епике, а хронолошки пресек обухвата најзначајније етапе промена методолошких приступа, зависних од ширег друштвено-историјског контекста. Предромантичарски и романтичарски период, значај Вукових збирки и сакупљене грађе отворили су просторе научним истраживањима, мада су се истовремено испојиле и разлике између изучавања прикупљеног материјала и занимања за актуелно стање традиције на терену. Тек по завршетку Првог светског рата ангажовање страних слависта усмерило је научне токове и ка теренском раду, за шта су посебно заслужни приступи Матије Мурка, Герхарда Геземана и Алојза Шмауса. У том периоду резултати теренског рада дпредстављани су и у периодици: *Гласнику Етнографског музеја*, *Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор* и нарочито *Прилозима проучавању народне поезије*. Мр Смиљана Ђорђевић даје и пресек кроз тада испитан терен, издвајајући сва покренута питања од ширег плана мултиетничких средина, преко регионалног распрострања епике и особености гуслања до репертоара и биографија певача. Осврт обухвата и начине сабирања и чувања грађе, примену тада нових технологија, увид у лингвистичка и музиколошка истраживања. Маргинализација терена и неоромантичарски, колективистички концепт фолклора обележили су деценије након Другог светског рата, док је нови корпус био превасходно тематски омеђен. Мада објављену грађу не прате подаци о изворима и околностима бележења, литература показује издвајање битних одлика хроничарског типа епике.

Мр Смиљана Ђорђевић такође прати и промене својствене животу традиције, не само на нивоу тематике, већ и у особеностима извора и поимању улоге певача. Од 70-их година 20. века оснивају се гусларска удружења, организују естрадни наступи и такмичења, а у великим тиражима се појављују плоче и касете са омиљеним гусларским репертоаром. Феномен извођачког фолклора, особености контекста и вантекстовних елемената уочавани су и у јужнословенским оквирима, али посебно место добијају у европској фолклористици, чему је посвећено и посебно поглавље увода. Дат је пресек кроз студије Л. Хонка, Д. Бен Амоса, А. Дандиса, Р. Баумана, М. Литија, Џ. М. Фолија, низа других проучавалаца и најшире засноване фолклористичке литературе (радови: М. Лалевића, Р. Меденице, Д. Лајић-Михајловић, Недељковић, Антонијевић, Радовановић, Минић, Бодирога, Златановић, Младеновић, Бутуровић, Чубелић, Рихтман, Сикимић итд). Заправо, први пут у нашој науци успостављен је темељит увид у целокупни историјат истраживања питања, увек актуалних при сабирању грађе, од феномена аутентичности до квалификације самог материјала. У том смислу издвајају се и дефинишу појмови битни за теренска истраживања (нпр. текстуализација, ментални текст, традиционална референцијалност итд). И категорија „текста“ добија особен статус, јер се не посматра као продукт, већ као процес, са чим се повезује публикувања грађе, али и разматрање односа између „класичног“ фолклора и постфолклорног корпуса. Указујући на природу грађе, обухваћене и истражене у дисертацији, мр Смиљана Ђорђевић поставља и примарне задатке: успостављање парадигматског модела хроничарског певања, сагледавање стања и промена традиционалног фонда, издвајање положаја, особености и типологије самих певача, као носилаца традиције епског певања у оквиру заједнице.

Након основних података о терену и околностима сакупљања грађе, мр Смиљана Ђорђевић је дала изузетно прегледну синтезу досадашњих проучавања хроничарског епског модела. Издвојивши Вукова запажања изречена о процесима певања и епици „новијих времена“, задржала се на теоријским закључцима А. Серенсен, А. Шмаус, Р. Меденица, В. Латковић, Ј. Деретића, Н. Килибарде, М. Бошковић-Stulli, М. Родића и др. Имајући у виду вишеструки значај тематике за тип стилизације, емотивно ангажовање слушаца и хоризонт очекивања колектива, мр Смиљана Ђорђевић издваја одлике песама о блиској прошлости. Границе жанра у тим

релацијама постављене су између хронике и „митске историје“, тим пре што су иначе веома пропустљиве границе између хроничарских и мотивских образаца. Тачке ослоња у анализи пружају Вишњићева песма о Мутаповом мегдану против Арапина, али и корпус „историјских хроника“ о догађајима из Другог светског рата. Однос према овом сегменту епског песништва и савременог стања епике представљен је у распону од научних полемика, вођених поводом значаја и уметничких домета песама, преко дискусија самих певача до елемената њиховог репертоара. Како кандидат примећује, епске хронике су много комплексније од пуког прожимања традиције и иновације само на нивоу нових садржаја уведених у релативно постојане обрасце.

Предочен је читав низ нових лексичких и стилско-изражајних решења, који су, уз процесе укрштања са архаичним слојевима, засебно размотрени у издвојеним одељцима. Као посебни чиниоци контекста спевавања у периоду постфоклора издвојен је низ појава, почев од распада традиционалне заједнице и нестабилног односа појединца према наслеђу до различитих манифестација превредновања и реинтерпретације баштине. Такође је наглашено да епика траје и у новим технолошким оквирима, а указано је на виртуални простор рецепције и привремени контекст (својствен фестивалима и такмичењима гуслара).

Имајући у виду да се у савременом репертоару налазе и „класичне“ варијанте из Вукових збирки, меморисане и дословно изведене, мр Смиљана Ђорђевић се задржала на избору нових садржаја који постају предмет епских обрада. Такви спољашњи импулси и секвенце из непосредног живота приближавају се продуктивним епским обрасцима. Због тога се посебно разматрају принципи формализације и функционализације хроничарског певања, веома разноврсне по тематици и ликовима. Покушавајући да успостави моделативну окосницу погодну за уношење новог садржаја у епску структуру, мр Смиљана Ђорђевић је на синтагматичкој оси текста издвојила три битне целине. Иницијална формула се преузима из „класичног“ епског фонда, може имати удела на ширем композиционом плану. Али, испољава се учесталост нових формула, које уводе календарско време (потпуну локализацију догађаја). У посебном типу развијених увода уочава историјско-политичка контекстуализација и ангажовање ауторских коментара. Опис радње – хронике је други, најразвијенији сегмент текста, који се темељи на једном догађају или се комбинују неколики наративни планови. Финална позиција такође се наглашава и у хроничарском певању, преузимањем општих формула или ширењем ауторских коментара. Централни сегмент епске хронике, како кандидат примећује, додатно зависи и од одабране теме и од предпостављеног аудиторијума.

Засебно су издвојене и саме формуле, уз указивање на њихове функције у широком распону од обликовања сижеа, до жанровских сигнала и успостављања контакта са слушаоцима. Анализе материјала ослоњене су, при том, на теоријске приступи Г. Геземана, А. Шмауса, Ј. Лотмана, Б. Н. Путилова. Као особеност поетике хроничарског певања издвојени су и темељно представљени процеси „растварања“ формуле и хипертрофија ауторског коментара. У том смилу анализе су обухватиле најфреквентније иницијалне формуле из „класичног“ фонда: кликовање виле, гаврани-гласоноше, писање књиге-писма. Но, уз ове препознатљиве сигнале, за разлику од старих решења, у новој грађи се уочава појава коју је мр Смиљана Ђорђевић дефинисала као апсолутизацију ауторске/певачке позиције. Наводећи неколико карактеристичних примера, кандидат сматра да су ове појаве последице више чинилаца. Осим раног фиксирања текста и особеног начина стварања, издвојена је намена текста у служби идејне и идеолошке пропаганде. Ту су тенденцију испољили хроничарски модели и у старијим етапама епске традиције (нпр. Вишњићева устаничка епика, варијанте црногорских владица итд.).

Међу новинама на нивоу стилизације уочавају се формуле увођења календарског времена, које мр Смиљана Ђорђевић такође поставља у шири психолошки и културно-историјски

контекст. Она с правом сматра да епика суштински чува своју примарну улогу (казивање о значајним историјским догађајима), али да се мењају поступци истицања веродостојности, јер се наметнуо управо углед историје као друштвене науке. Издвојено је и комбиновање нових и старих формула обележавања времена. Указујући на однос традиција/иновација, наслеђени обрасци/нови садржаји кандидат је такође истакао процесе и последице повратног утицаја штампаног текста у усмену комуникацију. Уочена су три типа заступљености канонизованих текстова у савременом репертоару: целовите композиционо-сижејне реминисценције, мотивске реминисценције и цитати стихова.

У оквирима поетике епског песништва осветљава се и особеност изградње ликова, тим пре што песма-хроника ставља тежиште на одређено име, моделује се епски јунак, а посебно се уочава и удео каталога. Указано је и на поједностављене приступе и дефиниције хроничарских модела, што оспорава већ начин обликовања ликова и могућност специфичне типологије јунака, коју успоставља мр Смиљана Ђорђевић: истакнута личност, вођа, владар; усамљени јунак-заштитник, јунак-страдалник, војсковођа, заточник; конкретизовани и имагинарни противници итд. Нарочита пажња посвећена је изградњи, структури и функцијама каталога, при чему стилизације зависе од избора догађаја, значајног за колектив или везаног за породично предање. У том смислу посебно је представљена структура хроничарске песме, уз указивање на епску обраду разноврсних садржаја (нпр. варијанта о победи Новака Ђоковића на турниру у Аустралији и сл). Као поетичко својство песме-хронике осветљен је процес кондензовања епске биографије, чији се обрасци илуструју бројним примерима песама из НОР-а. Међу елементима стилизације издвојен је и особен поступак карактеризације, заснован на приказивању унутарње перспективе, којој се придружују наглашени коментари певача-аутора (спољашњи тип карактеризације). Засебан одељак посвећен је типологији непријатеља и начину обликовања противника у хроничарским моделима (колективан лик, сфера „туђег“, метонимијско изједначавање са ликом владара/вође непријатељске стране; вербална деградација непријатеља, деперсонализација, употреба клетви итд).

Приближавајући поетичке законитости текстова начинима њиховог стварања и рецепције, кандидат је указао на феномен „гусларске естраде“ и друге појава својствене савременом епском певању. Анализиране су две песме о породичним трагедијама, које су привукле пажњу ширег круга слушалаца и гуслара, а приложен део интервјуа са информатором предочава удео контекста и став средине при креирању савременог епског репертоара.

Том нивоу проблема посвећена је посебна пажња, почев од методологије теренских истраживања. Увид у актуални репертоар, како умесно примећује кандидат, увек се мора условно посматрати. За то постоји више разлога. Немогуће је захватити све области у којима се испољава интересовање за епско певање. Осим тога, изузетно је деликатан однос истраживача са групом и певачем, тим пре што амбијент извођења никад није идеалан, нити може подразумевати апсолутно аутентичан „запис“. Указано је на недостатке и предности микроконтекста интервјуа, на спонтани и индуковани репертоар, на низ вантекстовних елемената који су пресудни за склапање слике о појединачном и општем репертоару. Доносећи транскрипт разговора вођеног са гусларом, мр Смиљана Ђорђевић разликује неколико типова коментара (метатекстуални, металингвистички, метаперформативни и метаисторијски). Издваја се концептуализовани репертоар, било да га детерминишу субјективни услови (афинитет певача, степен његове професионалности) или шири, друштвени оквири (јавни наступ, пригода фестивала; тренутне идеолошко-политичке тенденције итд). Репертоар је предочен из перспективе самих носилаца традиције. У наглашеној идеализацији баштине и даље апсолутни естетски ауторитет представља Вуков корпус. Међутим, посебно је значајан секундарни или скривени садржај, било да га сами

ствараоци препознају као неепски (шаљиве, љубавне, еротске теме) или га проширују песмама-хроникама, уз измењен однос према историји и вредновању ближе историјске прошлости.

Како се показало још у Вуковом сагледавању епике, певач има важну улогу у самој стилизацији и импровизацији, стварању и преношењу (добре или лоше) варијанте. Зато је значајно питање поетике у овој дисертацији управо посвећено позицији и репертоару певача, односно статусу савремених гуслара. Пратећи садејство наслеђеног фонда и стилско-тематских новина, мр Смиљана Ђорђевић је издвојила опште формуле као „текст социјалне улоге“ и најпре испитала класичан епски корпус. Издвојене су стилизације самог „оквира текста“ (здравнице, благослови, клетве; успостављање контакта са слушаоцима итд). Занимљиво је да у групама које испољавају афинитет према епској поезији у постфолклорном периоду певач-гуслар-аутор добија посебан статус. Сам процес мр Смиљана Ђорђевић одређује као институализацију епике и повратни утицај официјалне културе. У тим динамичним токовима гуслар, певач доживљава афирмацију, тим пре што се (само)идентификује са чуваром наслеђа. Такве улоге испољавају се и у ауторским коментарима и у примерима инвокације, којима кандидат аргумендује закључке.

Изузетно су значајна запажања о зависности стилизације од усмене, односно писане рецепције. Постфолклорном периоду својствена је наглашена позиција гуслара-националног барда, док инструмент уз који се изводи епска песма задобија додатну симболичку димензију. Засебно издвојена позиција певача-хроничара детаљно прати новине у самом епском фонду. Издвојене су формуле „увођења нових садржаја“, приближених идеји о „сакралном вечном“ сећању и спомињању. Осим наглашене позиције ауторства у савременом епском певању изразита је и симболизација гуслара и гусала. Појединцима (Вишњић, Петар Петруновић Перун) придају и важне улоге у поимању традиције и националне прошлости. Пратећи како функционише текст и из којих се елемената састоји, мр Смиљана Ђорђевић је посебну пажњу, с правом, посветила уводном сегменту, који сами гуслари означавају на различите начине: припјев, припев, уводна песма. Ови стихови творе и самосталне целине, а формирају и одређене тематске кругове.

Припјеви се обликују као инвокација инструмента; истичу етнокултурне симболе заједнице, колектив се јасно етнички/национално дефинише, гуслар се изједначава са чуварем историјског знања. Гусле добијају својства сакралног предмета, реликвије, а формуле истичу дидактичну димензију опеваног догађаја. Осветљени су, такође, извори самих припјева, који могу бити део класичног усменог наслеђа (преносе се унутар рода), али се преузимају и из штампаних, нових, текстова, чије вредности и успелост истиче колектив. Ни овом приликом није занемарен контекст извођења, те се указује на разлике обликовања припјева у зависности да ли гуслар разговара са истраживачем или јавно наступа пред одређеном публиком (фестивали, сабори, гусларска надметања итд). Сами тим припев има битну позицију и у фолклоризованом контексту, тим пре што гуслара и његово извођење истиче као репрезентативно за фонд традиције. Мање-више упућен на текст, али и потпуно неповезан са централном епском темом, припјев „открива и концентричне кругове контекста: од микроконтекста извођачке ситуације, до ширег, историјско-политичког“ тренутка. У овим сегментима уводе се и различити мотиви, а посебан удео задобија фигура гуслара. Како мр Смиљана Ђорђевић примећује, начин (само)представљања обликује се у широком распону од дискретне инвокације гусала, преко наглашавања херојске димензије епског света и сопствене културе до хипертрофираних ауторских коментара, ангажованих и условљених савременим, политичким тренутком.

Битан чинилац усмене књижевности је неоспорно и стваралац, од чије даровитости и импровизације зависи и однос колектива према варијанти. Мада је феномен ауторства специфичан у усменој култури Вуковог доба, савремена истраживања грађе показују и модификацију ове компоненте традиције. Одељак посвећен певачу састоји се из две целине, у

којима се разматрају ставови о гуслару у распону од два века. Уочавајући појаве повезивања гуслара са процесима културе сећања, мр Смиљана Ђорђевић даје потпуни увид у све елементе на којима почива позиција епског певача. Стабилни сегменти обрасца су „узорна“ биографија и хероизација гусларовог живота. Пратећи и литературу о овим питањима, мр Смиљана Ђорђевић најпре представља начине изградње општег „знања“ о Филипу Вишњићу, који постепено поприма компоненте идеализоване, типске слике о гуслару уопште. На сличан начин осветљено је досезање до таквог идеала у одељку о гуслару Петру Перуновићу, „новом Вишњићу“ (порекло, хероизација, активно учешће у ратовима, блискост са ауторитетом владара, ангажовање певача у кризним друштвено-политичким токовима историје итд). Занимљиво је да се овакав статус не изграђује само унутар одређеног система културе, већ се уочавају слични процеси и научним расправама (интересовање за поједине нове певаче М. Мурка, Г. Геземана, Р. Меденице и др).

Разматрајући улоге фигуре гуслара у савременом репертоару, мр Смиљана Ђорђевић уочава учесталост два процеса: каталогизацију и издвајање. Док се у првом набрајају сви релевантни претходници и савременици, често и из породичног и ужег окружења, дотле издвајање подразумева „ознаке квалитета“. Вредновање почива и на спољашњим показатељима, који долазе изван локалне традиције, а повезана су са савременим видовима комуникације (учешће и победе на смотрама и фестивалима, снимање плоча, касета итд). Токови хероизације гусларове биографије, представљени кроз казивања о Илији Вуковићу, веома добро илуструју однос између нових садржаја и наслеђених модела (видовитост, херојска смрт). Тако се указивао и пут *Ка „канонизацији“ новог ствараоца у постфолклорном кључу*, у чијем су средишту појава и репертоар гуслара Радована Бећиревића Требјешког. При формирању општег става битни су начини издвајања гуслара, преклапање његове позиције са претходним гусларским ауторитетима и утицаји „спољашњих“ ауторитета (награде, интервјуи, новински написи и сл.). Осветљен је и феномен последњег „аутентичног“ епског барда, чији се статус уклапа у одређени сициопсихолошки и историјски контекст. Прихваћен као глас „канонизованог класика“, нови репертоар улази у савремени гусларски фонд и придружује се старијем наслеђу.

Одељак о певачу у савременим условима издвојио је хроничара, гуслара у енклави, Слободана Глигоријевића, његов репертоар и ауторецепцију социјалне улоге гуслања. Предочени су и транскрипти разговора, чиме је максимално документован истраживачки приступ, спроведен током сабирања грађе на терену. Занимљиво је да гуслар пред истраживачем исказује и суд о сопственим песмама, а овим метатекстуалним коментарима придружују се и процене публике. Анализе одабраног корпуса аргументовале су све особености, изложене на поетичком нивоу у претходним одељцима дисертације (структура песме, наративне секвенце, коментари, став о гуслању, указивање на истинитост догађаја, успостављање историјске вертикале, повезивање са публиком, везе са епским фондом, заступљеност старих и нових формула итд). Занимљиво је и сведочанство о певачевој селективности при избору песме коју ће извести у одређеном тренутку и пред одређеним кругом слушаца, да би се у новој хроничарској песми пратиле особености и континуитет свих нивоа епског система. Закључна разматрања овог поглавља издвојила су Бахтинову концепцију „епске дистанце“, уз разложна запажања о самој природи приступа новом материјалу: „...свако разматрање формирања митолошког наратива у доба постфолклора мора водити рачуна и о односу гласова који долазе из и изван традиције, односно о различитим комуникацијским механизмима (о каналима трансмисије, дискурсној стратегији), који обликују такав наратив.“ Тиме су на особен начин управо теренска искуства потврдила битан удео сва три комуникацијска члана у стварању–прихватању дела усмене/фолклорне књижевности. Јер, елементи сложене поетике успостављају се на више различитих нивоа. Уз однос текст – традиција, максималан учинак има и релација

стваралац – дело – публика, при чему се у оквирима контекста испољавају и непосредне околности импровизације, али и шири друштвено-политички услови и сасвим одређен историјски тренутак.

Својеврсну типологију савремених гуслара, мр Смиљана Ђорђевић отвара студијом о Тадији Вуковићу, који се одређује као „водич кроз традицију“. Најпре се кроз осврт на гуслање југозападне Србије, издвајају резултати друштвених промена и околности у којима се гусла, а затим се истиче Вуковићево познавање традиције, предусретљивост и спремност за сарадњу. Део његовог репертоара и транскрипт разговора одражавају инхибирани импулс биографског, наставак породичне традиције, повезивање са епским моделима и поимањем јунаштва. Осим статуса Вукових певача, потврђују се и ауторитет нових стваралаца и симболична димензија инструмента. Доследно се песме односе на догађаје и јунаке из славне историје колектива, док је чин извођења „кохезиони фактор групе са заједничком културном традицијом“. Заједничко искуство историје уважава и локални микроидентитет, али „пожељни“ гусларски репертоар репрезентативан за поимање националне баштине у целини. Процес гусларског образовања састоји се од усвајања садржаја усменим и писаним путем, а у самом поимању епског система разликују се римоване/неримоване песме, као сфера новог и старог певања. Однос десетерца и осмерца функционише као разликовање епске и неепске садржине, а само извођење обухвата неколико нивоа. Комбинују се певање уз гусле, речитатив без инструменталне пратње, прозна интерпретација садржаја. Изразити су процеси текстуализације, а коментарисање се одвија током певања, након песме, кроз парафразе садржаја итд, што потврђују анализе примера извођења варијаната о ропству Јанковић Стојана. Певање уз гусле и познавање широког репертоара поништавају закључке о „мртој традицији“, ма колико се она показивала као анахрона „у савременим оквирима новог, другачијег модела културе“.

Живост и токове гусларске традиције уочавају се и у другом типу гуслара, који се означава као хроничар у дијалогу са својим добом. Пре но штосу представљени репертоар и разговор са гусларом Миливојем Шиповцем такође је дат прегледан осврт на *традицију гуслања у Херцеговини*. И савремена теренска истраживања потврдила су популарност епике, осведочену кроз посећеност гусларских вечери, продукцију и продају касета. Но, осим тога, наглашава се управо гуслање као битан део породичне традиције, што је истовремено идеалан оквир за истицање старине угледног порекла и породичног стабла. И у овом случају репертоар обухвата класичне јуначке песме, од којих је неке Шиповац препевао, али напореда са њима заступљене су новије творевине и ауторске песме, које гуслар најпре записује, учи и затим изводи уз гусле. Тако су опевани догађаји из блиске, кризне прошлости колектива, а посебно су анализиране песме о јуначкој погибији Милимира Вучковића (у Митровданској офанзиви, код Невесиња новембра 1992) и јуначкој смрти Вукоте Лучића. Песме су и настале на особен начин, подстакнуте такмичењем гуслара и по наруџбини породице. И овом приликом су се потврдиле поетичке одлике песама-хроника. Усмерене на главног јунака, представљају модел „компримоване биографије“. Издвојен је и специфичан вид „преклопљеног извођења“, када аутор-гуслар пушта снимак са касете. Необична извођачка ситуација, међутим, не подразумева пуку репродукцију, већ су очите и емотивне реакције и ангажовани коментари. Реинтерпретацију даље прошлости илуструју песме „Франц Јожеф и Срби“ „пјесма о Мију Бабићу“, тематски спајајући два светска рата са локалном историјом. Овакве стилизације обухватају симболе и моделе присутне у јавном дискурсу, особено се обликују фигуре непријатеља, док је маскирана „неутрална“ позиција аутора/певача. Делу репертоара припада и приказивање породичне историје у епском кључу. Кроз опевану судбину оца током и након Другог светског рата, испољавају се вера у важност десетерачког обликовања истине, став према епској песми и

догађају који се управо на такав начин чува од заборава. Сопствене песме везане за свакодневицу и сам певач посматра као секундарни сегмент стваралачког репертоара. И у овом случају ауторецепција стваралачког поступка осцилира између дистанце и наглашавања ауторства, блиског писаној култури, а испољава се и склоност ка коментарисању естетских, информативних и комуникативних квалитета текста. Указано је и на специфичност побуда стварања, али и природу различитих извора, јер гуслар тражи и добија податке од породица, ослања се на усмена знања (епска грађа, локална и породична предања, гласина), информације из медија. Сви су ти елементи подређују примарном инсистирању на истинитости опеваних догађаја, а са таквим циљем гуслар-аутор „консултује“ историјски изворе различитог типа и поузданости. Самим тим се, као особеност личног стила, осим „уласка“ у лик, стварају и нови симболи.

Ипак, нови начин стварања не нарушава став према делу, тим пре што је песма блиска традиционалном, препознатљивом изразу. У односу на „класичан“ фонд уочавају се разлике на више нивоа: по начину настанка текстова, по видовима рецепције, кроз свест о ауторству и одговорности коју оно доноси, по начинима усмеравања на слушаоца. Како кандидат закључује, „индивидуални глас“ настоји да се уклопи „у претпостављена очекивања колектива и одражава владајуће норме, аксиолошке и идеолошке концепте који се виде као доминантни у актуелном тренутку и групи којој је текст потенцијално намењен.“

И поглавље о жени певачу отвара особена књижевноисторијска синтеза досадашњих теренских и теоријских проучавања овог феномена. Успостављен је прегледан пресек кроз репертоар Вукових и Сарајлијиних певачица, уз указивање на специфичне црте, али и заједничка својства (продор лирских и хришћанских елемената у епску структуру, избор мотива, танка граница између епских модела и песама „на међи“ итд). При разматрању удела жена у традицији гуслања повезала су се поједина обележја епског система и сфере усмене културе са положајем жене у оквирима патријархалне и савремене заједнице. Маргинализација жена које гуслају у досадашњим теренским приступима повезује се и са снагом предрасуда. Предубеђења се односе поимања аутентичне и естетски успеле усмене варијанте коју изводи првенствено мушкарац, док је непримерен јавни наступ жене. Њој се, с друге стране, приписује битан удео у очувању саме традиције, било да је њен пасивни чувар или је жена заштитник-помоћник потенцијалног настављача гусларске породичне традиције. И у том смислу је изведена синтеза научне литературе показала да се готово редовно приписују „мушке особине“ женама које гуслају, а чије песме колектив високо вреднује. Увид у актуално стање на терену потврдио је амбивалентност односа према жени-гуслару. О њиховом умећу сведоче посебно старији информатори, док се мали број гусларки тумачи гашењем традиције. С друге стране, јавни наступ жене и даље се одбацује, процењен као неприличан. Ипак, глас о жени која добро гусла не замире ни онда када се она сама повуче са сцене, али је занимљиво да се у локалним оквирима прећуткује и само постојање жене гуслара. Сужавајући скуп проблема на ка конкретном примеру, мр Смиљана Ђорђевић представља Радојку Драгутиновић, уз пажљиво разматрање нових (ауторских) творевина из певачициног репертоара. Тематски везана за ближа историјска збивања (НАТО бомбардовање 1999), варијанта илуструје и особен тип епског певања, а посебно су драгоцене уочене везе између епске стилизације и елемената тужбалица.

Последњи издвојен тип савремених гуслара уједно показује и нове видове професионализације самог позива, у чијем уделу имају и институције и облици масовне културе. Живећи од различитих видова естрадних наступа, Ђорђевић Копривица испољава све типичне црте својствене глорификацији гуслања у савременим условима (део породичне традиције, женска помоћ при усвајању традиције, повезаност са традицијом итд). На другом полу самог феномена су сви елементи својствени естради, при чему се успоставља симбиоза између рекламе,

турнеја и тиража општеприхваћених гусларских хитова. Истовремено долазе до изражаја и чврсте спреге између гуслара-аутора и његове публике, јер се он сам руководи афинитетом средине пред којом наступа, те се нови облици популаризације и сами препознају као елементи ритуала, својствених колективној димензији традиције.

Завршна разматрања су кондензовала закључке изложене у сваком поглављу, везана за типове и особености епског израза, начин трајања „класичног“ и новог фонда традиције, особености самих стваралаца и природу контекста, нужног за стварање, прихватање и вредновање самих дела. Приложена обимна и хетерогена библиографија додатно је потврдила озбиљност и тежину постављених истраживачких задатака.

После деценија у којима је потпуно било занемарено теренско истраживање усмене епике, ово је прва докторска дисертација која је свеобухватно предочила бројна питања историјата изучавања, сабирања грађе и поетике епског песништва. Изузетном познавању претходне сабране грађе и обимне литературе, мр Смиљана Ђорђевић је придружила сопствена теренска искуства. Озбиљно и одмерено повезујући знања из различитих области, мр Смиљана Ђорђевић је успела да сагледа и динамику процеса битних за трајање самог поетског система, од односа старог и новог репертоара, преко статуса и типологије певача; од постојаних стилско-изражајних средстава до иновација у самом фонду. Указала су се и постојана поетичка упоришта и контуре генезе модела, али и природа односа према феномену традиције и епске песме. Детаљне анализе свих компонената усменог стваралаштва (певач-текст-традиција; певач-текст-публика; текст-текстура-контекст) представљају зато најозбиљнији допринос не само сагледавању савременог стања епске грађе, већ и поуздан увид у све елементе поетике епског песништва. Успостављајући готово идеалну равнотежу између модерних теоријских приступа фолклору и анализе прикупљене грађе, мр Смиљана Ђорђевић је представила епику као живи организам, који вишеструко спаја сегменте песничке традиције, мењајући се и сам, ослоњен на нове садржаје, афинитет средине и могућности стваралаца. Ова ће озбиљна студија зато постати незаобилазни део наше научне литературе, приближавајући нашу науку европским и светским токовима, постављајући истовремено високе стандарде наредним истраживањима усмене књижевности. Због свих несумњивих квалитета ове јединствене студије, Комисија са задовољством предлаже наставно-научном већу Филолошког факултета да прихвати позитивну оцену докторске дисертације, коју је мр Смиљана Ђорђевић предала под насловом *Савремено епско певање – текст и контекст* и да кандидата позове на усмену одбрану.

У Београду,
26. 8. 2010.

Чланови Комисије:

.....
др Ненад Љубинковић, научни саветник

.....
др Снежана Самарџија, редовни професор (ментор)

.....
др Биљана Сикимић, виши научни сарадник

.....
др Бошко Сувајџић, ванредни професор